

Ramazan KEREYTOV, Atasözü Terbiyenin Temeli (Nogay Türkçesi ve Kültürü Örneğinde), Çev. Cemil Sütbaş, Ankara: Nogay Türk Yayınları, 2020, ISBN: 978-605-4283-08-8. 216 Sayfa.

Arş. Gör. Aysun Ezgi YILMAZ*

Tarih bilimleri doktoru ve etnolog olan Ramazan Kereytov 47 yıl boyunca Karaçay-Çerkez Sosyal Araştırmalar Enstitüsünde çalışmıştır. 2019 yılının Kasım ayında vefat eden Kereytov Nogay etnoloji tarihi üzerine yaptığı derinlikli çalışmalar ile tanınmaktadır. Kereytov, “Nogaylar” (1988), “Bazı Nogay soyadlarının tarihi üzerine” (1994), “Nogay Ordası Kuma Nehri kıyısında tarımla uğraşıyor” (1996), “Nogayların etnik tarihi” (1999) başta olmak üzere Nogay etnografyasıyla ilgili 130 bilimsel eser yayınlamıştır.

Asıl adı “Ata Sözi Terbiya Negizi” olan eser, Cemil Sütbaş tarafından Kiril Alfabesinden Latin alfabesine ve Nogay Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Eser, Nogay atasözlerini etnopedagoji çerçevesinde ele alırken Nogay Türklerinin hayata bakış açısını da çok yönlü olarak yansıtmaktadır. İlk aşamada eser adından yola çıkarak çalışmanın atasözü merkezli olduğunu düşünülse de çalışma Nogay atasözleri ile birlikte Nogay deyimleri, yırlar, çocuk oyunlarında geçen sayışmalar gibi birçok halk edebiyatı unsurunu örneklemektedir. Çalışma, Nogayların geçiş dönemlerinden doğum ve evlilik ile ilgili adet ve uygulamalardan Nogaylarda özel gün ve bayramlara, halk takviminden halk hekimliğine, halk mutfağından halk ekonomisine kadar birçok halk bilimsel unsuru içermekte Nogay Türkleri ve kültürünü derinlemesine ortaya koymaktadır. Kitap; “Nogayların Terbiye (Eğitim) Metotları”, “Doğduğun Elin Yeri Cennet, Suyu Şerbet”, “Terbiyede Nogay Düğün Âdetleri ve Müşel Bayramları”, “Nogay Ailesi ve Nogay Toplumu” ve “Sonuç” bölümünden oluşmaktadır.

İlk bölüm “Nogayların Terbiye (Eğitim) Metotları”nda yazar, Nogaylarda halk pedagojisinin derinlerden geldiğini, çocuğunun dünyaya gelişi ile birlikte Nogay terbiyeleme metotlarının başladığını belirtmektedir. Bu bölümde; Nogay aileleri için çocuğun değerli görüldüğü ve toplumda çocuk beklentisi başta olmak üzere çocuğun eğitiminde anne ve babaya düşen görevler, ebeveynlerin çocuklarına nasıl rol model olacağı, çocuk eğitiminde uygulamalı eğitimin önemi vb. konular ele alınmış çocuk terbiyesinin eksik ve yanlış verilmesinin yol açacağı olumsuzluklar atasözleri aracılığıyla açıklanmıştır: “Atadan körge, ok yonar; anadan körge, ton pişer (Babadan gören, ok yontar; anadan gören ton biçer), “Uyada ne körse, uşkanda da sonı eter” (Yuvada ne görürse uçunca da onu yapar), “Balası yamandıñ, atasın, tüye üstinnen iyt yıgar” (Çocuğu yaman olan babayı, deve üstündeyken it yıkar) (s. 17-23). Bu bölümde ayrıca Nogaylarda var olan “Atalık” âdeti, Nogay ailelerinde kız ve erkek çocuğun yeri ve değeri (kız misafir, erkek varis), kız çocuklarına aile âdetlerini öğreten mektep olarak nitelendirilen “baslanuv” âdeti, kız çocuklar için ideal karakter “kızday kılıklı” (kız gibi karakterli), çocuk eğitiminde tatlı dilin önemi gibi hususlar yine atasözleri ve deyimler üzerinden açıklanmıştır.

İkinci bölüm “Doğduğun Elin Yeri Cennet, Suyu Şerbet”te ise yazar; öncelikle bireyle “Tuvgan El” (Doğum yeri, Anavatan) arasındaki bağı açıklamaktadır. Bu bölümde; Nogayların terbiye metotlarının başında anavatanı sevmeye, halka sadakat, cömertlik, yiğitlik, kardeşlik, çalışkanlık, dostluk, toplumda birlik gibi unsurlara yer verilmiş; konuyla ilgili çeşitli atasözü, deyim ve yırlar örneklenmiştir: “Elinde yaşamagan, yaşavdıñ dâmin

* Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/ Türkiye, aebulbul@baskent.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6619-0834.

bilmes” (Vatanda yaşamayan, yaşamın tadını bilmez), “Er yiğit eli üşin tuvadı” (Er yiğit eli, için doğuyor), “Yalgızdıñ bir isi de yarımaydı, birleskenler bir iste de arımaydı” (Yalnızın hiçbir işi olmuyor, birleşenler hiçbir işte yorulmuyor), “Mıñ dos bolsa, az; bir yav olsa köp” (Bin dost olsa, az; bir düşman olsa çok), “Korkak mıñ öledi, bâtir bir öledi” (Korkak bin ölüyor, yiğit bir ölüyor), “Kartka rassañ akılın al, yaska rassañ küşin al” (Yaşlıyla birlikteysen aklından yararlan, gençle birlikteysen gücünden yararlan) (s. 57-79). Bu bölümde, Nogaylarda akla ve bilime verilen önem vurgulanmış ana dilin önemi ile anavatan ilişkisi de irdelenmiştir.

“Terbiyede Nogay Düğün Âdetleri ve Müşel Bayramları” adlı üçüncü bölümde ilk olarak Nogaylarda bebeklikten itibaren yapılan “ad verme”, “saç kesme”, “yuvarlama” gibi çeşitli uygulamalar ve bu uygulamaların Nogay toplumu için taşıdığı öneme yer verilmiştir. Nogay halk pedagojisinde sadece çocuk eğitiminin değil, sağlık, karakter vb. özelliklerin de önem taşıdığı bu konuyla ilgili atasözleri üzerinden açıklanmıştır. “Ul bolsın, kız bolsın, ayak kolı tüz bolsın” (Oğul olsun, kız olsun; eli ayağı düz olsun) atasözünde çocuğunun sağlığı; “Süt pen kirgen, süyekpen şıgar” (Sütle giren kemikle çıkar) atasözünde ise çocuk karakterinin şekillenme süreci örneklenmektedir. Bu bölümde Nogayların Müşel Bayramları alt başlığında Nogayların halk takvimi detaylı olarak açıklanmış ayrıca halk takvimine göre şekillenen bayramlara ve bu bayramlarda gerçekleştirilen uygulamalara yer verilmiştir. Nevruz bayramında yapılan uygulamalar, Nogaylarda unutulmuş bir adet olarak “Tepreş” (yumurta boyama, kaynatıp yeme) uygulaması, Nevruz bayramından sonra uygulanan bir tarım âdeti olan “Sabantoy”, kurak yaz günlerinde yağmur duası için oynanan “Takta Kurşak/Andir Şopay” oyunu bu bölümde yer verilen uygulamalardan bazılarıdır. Bu bölümde Nogaylarda halk tıbbına konu olan hastalıklar, tedavi yöntemleri ve şifacılar hakkında da bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bölüm kapsamında çocuk oyunları ve bu oyunlar kapsamındaki söz yarışları örnekler üzerinden detaylı olarak açıklanmıştır. Çocukların bu söz oyunlarında toplum hayatıyla ilgili birçok terimi öğrenirken bu sözlerin çocuklara hem yaşam tecrübesi hem de dil zenginliği kazandırma amacına hizmet ettiği vurgulanmaktadır (s.120).

Dördüncü bölüm “Nogay ailesi ve Nogay Toplumu”nda; ilk olarak aile kurumuna verilen önem, ailenin hangi şartlarda ve nasıl kurulduğu, evlilik adetleri ve uygulamaları (kardaş okıngan, karındaş okıngan, besik kuda, bel kuda, öteles) (s.143-144) açıklanmıştır. Sonrasında, toplumda yemek kültürü ve adetleri, büyüğe saygı küçüğe sevgi, misafirperverlik, toplumda kadın ve erkekte olması gereken yetenek ve beceriler, hayvana, bitkiye ve tabiata verilen değer açıklanarak bu unsurlar atasözleri kanalıyla örneklendirilmiştir. Örnek olarak toplumda misafirperverliğe verilen önem “Âdem konaksız bolmas, kus kanatsız bolmas” (İnsan konuksuz olmaz, kuş kanatsız olmaz), “Konak süygenidiñ kapısı yabılmas” (Konukseverin kapısı kapanmaz) (s.153) vb. atasözleri ile pekiştirilmiştir. Bu bölümde ailede bebeğe verilen önem, gebelik sürecinde kadına yaklaşım, bebek doğduktan sonra yapılan uygulamalar (avızlandırma, kırkını çıkarma, nazardan koruma, albastı vb.), çocuk büyüme evresinde dikkat edilecek hususlar (çocukla özenli konuşma, şiddet göstermeme, kız çocuğunun giyimi ve ahlakına özen vb.) üzerinde durulmuştur. Daha sonra toplumun merkezi olan “aile” tekrar ele alınmış; ailenin temelinde sevginin olduğu “Süyivsiz âyel, tamırsız terek” (Sevgisiz aile köksüz ağaç), “Yürek süyse, közine karamas” (Yürek severse, gözüne bakmaz), “Astı, aşikkanga; kızdı aşık bolganga” (Aşı, acıkana; kızı, aşık olana) gibi atasözleriyle desteklenmiştir. Bölüm içerisinde nikâh ve evlilik, kız isteme, düğün, Nogaylarda kadına verilen değer, aile içinde kardeşlik, anne ve babaya verilen önem alt başlıklar altında yer almakta ilgili hususlar Nogay toplumundaki atasözleri ile desteklenmektedir.

Sonuç bölümünde yazar, Nogay halk pedagojisinin geçmiş ve sağlam köklere dayandığını; bu köklerde Nogayların diğer Türk halklarıyla kurduğu bağların da etkili olduğunu belirtmiştir. Yazar bu bölümü, Nogay halk edebiyatında var olan ve unutulmuş terbiyelemenin bugün yaşamda tekrar canlandırılması ve dikkatle ele alınması gerekliliğini ifade etmiş son olarak etnopedagojiyle ilgili Keldihan Kereytova'ya ait bir makaleye yer vererek bölümü sonlandırmıştır. Sonuç bölümünden hemen sonra yazar Kaynakça bölümüne yer vermiş Kaynakça sonrasında ise Fotoğraflar bölümü kapsamında eser boyunca betimlediği Sabantoy ve Sabantoy uygulamaları, Nogaylarda at yarışı, Nogay düğün hazırlıkları ve Nogay giyimi gibi bazı halkbilim unsurlarının görsellerine yer vererek okurun Nogay toplumunu daha yakından tanımasına ve anlamlandırmasına yardımcı olmuştur.

Nogay toplumunda atasözleri, yarılar, çocuk oyunları vb. halk edebiyatı ürünlerinin özellikle çocuk merkezli eğitimi/terbiyeyi nasıl şekillendirdiğini gösteren eser, içerdiği halkbilim unsurlarıyla Nogay toplumunu geniş bir perspektifle betimleyen önemli bir kültürel çalışmadır. Eser içerdiği kapsamlı atasözleri ve halk bilim unsurları dikkate alındığında, Türk halkları üzerine yapılacak karşılaştırmalı kültür çalışmaları özelinde Halk Edebiyatı ve Halk Bilimi alanları başta olmak üzere sosyal bilimlerin farklı alanlarındaki çalışmalara da kaynaklık edebilecek niteliktedir.